

Powstanie styczniowe w malarstwie polskim

Wszystkie ważne wydarzenia z historii Polski miały swoje odzwierciedlenie w sztuce, w tym w twórczości malarskiej. Powstanie Styczniowe, którego 150. rocznicę obchodzimy w tym roku, to jedno z najbardziej dramatycznych i ważnych wydarzeń w naszej historii nowożytnej. Podjęto tę walkę w skrajnie trudnych warunkach i była ona świadectwem wielkiej narodowej determinacji w dążeniu do odbudowania własnego, suwerennego państwa polskiego. I choć powstanie zakończyło się porażką, to płynące z niego doświadczenia Polacy wykorzystali w dalszych działaniach na rzecz niepodległości, uwieńczonych sukcesem w listopadzie 1918 roku „Dla nas, żołnierzy wolnej Polski – stwierdził w rozkazie z 21 stycznia 1919 roku Józef Piłsudski – powstańcy 1863 roku są i pozostaną ostatnimi żołnierzami Polski, walczącej o swą swobodę, pozostaną wzorem wielu cnót żołnierskich, które naśladować będziemy.”

Z tej okazji przedstawiam w tej prezentacji dwadzieścia obrazów polskich malarzy nawiązujących do powstania styczniowego. Prezentację poszczególnych obrazów poprzedzają krótkie notatki biograficzne ich autorów. Niektóre dzieła zostały też opatrzone komentarzami. Obrazy zostały podzielone na trzy działy:

1. Przed wybuchem – opisującym w pewien sposób manifestacje patriotyczne przed wybuchem powstania,
2. Powstanie – wizje twórców dotyczące samego powstania
3. Po klęsce – los zesłańca – przedstawiające jeden z aspektów represji popowstaniowych

Przed wybuchem

Jan Matejko (1838-1893)

Najwybitniejszy przedstawiciel polskiego malarstwa historycznego XIX wieku. W latach 1852-58 studiował w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych (u W. K. Stattlera i W. Łuszczkiewicza), 1859-60 w Monachium (u H. Anschütza) i Wiedniu. Od 1864 członek Towarzystwa Naukowego w Krakowie i wielu akademii zagranicznych. Od 1873 dyrektor Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie. Odbył wiele podróży zagranicznych (Paryż, Wiedeń, Turcja, Czechy, Węgry, Włochy) i po Polsce. Od połowy lat 50-tych tworzył obrazy głównie z dziejów ojczystych, poprzedzone wnikliwymi studiami historycznymi i zabytkoznawczymi. Główne dzieła: Stańczyk (1862), Kazanie Skargi (1864), Rejtan (1866), Unia Lubelska

(1869), Stefan Batory pod Pskowem (1872), Zawieszenie dzwonu Zygmunta (1874), Bitwa pod Grunwaldem (1878), Hołd pruski (1882), Sobieski pod Wiedniem (1883), Kościuszko pod Raławicami (1888), Konstytucja 3 Maja (1891) oraz cykl Dzieje cywilizacji w Polsce (1889). Większość z nich to ogromnych rozmiarów kompozycje o wielkiej sile wyrazu, które cechuje połączenie realistycznej obserwacji i dokumentalnej ścisłości szczegółów z dynamicznymi układami kompozycyjnymi całości obrazu. Dzieła Matejki, przesycone głębokim patriotyzmem, ukazywały społeczeństwu polskiemu wizję przeszłości i odegrały dużą rolę w umacnianiu świadomości narodowej.

*Jan Matejko, Rok 1863 – Polonia.
1864. Olej na płótnie, 156 x 232 cm*

Wojciech Kossak (1857-1942)

Syn Juliusza Kossaka. Studiował w Krakowie, Monachium i Paryżu. Od 1916 profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie. Malował cieszące się wielką popularnością sceny historyczne i batalistyczne (głównie z wojen napoleońskich i Powstania Listopadowego), rodzajowe, o tematyce wojskowej i portrety. Na szczególną uwagę zasługują jego świetne przedstawienia koni. Główne dzieła: Olszynka Grochowska (1866), Śmierć Sowińskiego (1892), Palenie sztandarów (1896), Ułańskie zaloty (1898), Bitwa pod Kircholmem (1928) oraz panoramy - Raławice (1892-94, m.in. z Janem Styką) i Przejście przez Berezynę (1895-96, m.in. z Julianem Fałatem).

*Wojciech Kossak, Czerkiesi na Krakowskim Przedmieściu.
1912. Olej na płótnie. 100 x 200 cm*

Henryk Pillati (1832-1894)

Malarz, rysownik, ilustrator i karykaturzysta. Studiował w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych. Studia artystyczne uzupełniał w Monachium, Paryżu i Rzymie. Od 1860 roku zajmował się ilustrowaniem książek i czasopism warszawskich, m.in.: "Wolnych Żartów", "Tygodnika Ilustrowanego", "Kłósów", "Wędrowca", "Biesiady Literackiej", ukazując w nich (często humorystycznie) aktualne wydarzenia i sceny rodzajowe. Malował sceny batalistyczne i rodzajowe jak również sceny historyczne związane z historią Polski. W latach 1852-53 malował także duże obrazy m.in. przeznaczone do dekoracji statków żeglugi parowej na Wiśle (przedsiębiorstwo założone przez hrabiego Andrzeja Zamoyskiego, skonfiskowane przez carat podczas Powstania Styczniowego).

*Henryk Pillati, Pogrzeb pięciu ofiar manifestacji w Warszawie w roku 1861
1865. Olej na płótnie. 103,5 x 154 cm*

Aleksander Lesser (1814-1884)

Polski malarz i krytyk sztuki żydowskiego pochodzenia, specjalizujący się w obrazach o tematyce historycznej i bieżącej, członek Akademii Umiejętności w Krakowie, współzałożyciel Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych. Studiował malarstwo na Oddziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Warszawskiego, a także na uczelniach artystycznych w Dreźnie i Monachium. Stał się jednym z twórców malarstwa historycznego w Polsce, zaliczanego do tzw. nurtu archeologicznego w polskim malarstwie (którego celem było przedstawienie całej historii Polski), który zaistniał jeszcze przed działalnością artystyczną Jana Matejki.

Aleksander Lesser
Pogrzeb Pięciu Poległych na Starych Powązkach w Warszawie, 1861.

Oba przedstawione wyżej obrazy odnoszą się do pogrzebu ofiar manifestacji patriotycznej w Warszawie z 27 lutego 1861r. gdy na Krakowskim Przedmieściu od salwy rosyjskiej padło pięciu manifestantów. Sam pogrzeb miał miejsce w dniu 2 marca 1861r. Uroczyste nabożeństwo żałobne odbyło się w kościele św. Krzyża, następnie pochód niosący trumny na rękach przeszedł przez plac Saski w kierunku Starych Powązek. Zabici w manifestacji byli różnego wyznania, stąd obecność na pogrzebie duchownych katolickich, protestanckich oraz żydowskich, co jest widoczne na obu dziełach.

Do manifestacji patriotycznych przed powstaniem styczniowym nawiązuje także obraz Wojciecha Kossaka „Czerkiesi na Krakowskim Przedmieściu”.

Aleksander Sochaczewski (1843-1923)

Polski malarz żydowskiego pochodzenia, reprezentant romantyzmu, zesłaniec. Uczeń Warszawskiej Szkoły Rabinów, od 1860 studia w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie pod kierunkiem prof. Józefa Simmlera. Aresztowany jesienią 1862 na fali aresztowań po nieudanych zamachach na Aleksandra Wielopolskiego, więziony na cytadeli, skazany na zesłanie (1863). Po powrocie z zesłania (1864) z uwagi na brak zgody na pobyt władz carskich w Królestwie Polskim osiedlił się we Lwowie. Następnie mieszkał m.in. w Monachium i Brukseli, gdzie stworzył cykl przejmujących obrazów dokumentujących katogę i pobyt na Syberii w okresie zsyłek po Powstaniu Styczniowym.

Aleksander Sochaczewski, Branka Polaków do armii rosyjskiej w 1863

Powstanie

Juliusz Kossak (1824-1899)

Malarz, rysownik i ilustrator. Specjalizował się w malarstwie historycznym i batalistycznym. Ulubionym tematem sztuki Juliusza Kossaka były sceny z rycerskiej przeszłości Polaków, a wyjątkowe miejsce w jego twórczości zajmują kompozycje, w których głównym podmiotem jest koń. Malował małoformatowe dzieła głównie techniką akwarelową. Był jednym z inicjatorów utworzenia w Krakowie Muzeum Narodowego. Ojciec Wojciecha Kossaka.

Od wczesnego dzieciństwa Juliusz mieszkał we Lwowie. Nauki pobierał w szkole Ojców Bazylianów, ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Lwowskim. Równocześnie uczył się malarstwa u Jana Maszkowskiego, cenionego lwowskiego pedagoga. Pierwszym mistrzem i doradcą młodego Juliusza był malarz koni, akwarelista Piotr Michałowski.

W 1860 roku Kossak przyjął propozycję kierowania działem artystycznym Tygodnika Ilustrowanego. Powrócił do kraju i zamieszkał w Warszawie. Do 1868 zajmował się głównie pracą ilustratora i malowaniem scen batalistyczno-historycznych. Zainteresowanie sztuką europejską, dalsza chęć kształcenia i kontaktów z innymi malarzami przywiodły Kossaka do Monachium. Po niespełna rocznym pobycie w środowisku malarskim, powrócił do kraju i osiedlił się wraz z rodziną w Krakowie. Głównym powodem opuszczenia Warszawy była niechęć do kształcenia synów w szkole zrusyfikowanej w ramach represji po powstaniu styczniowym.

*Juliusz Kossak, Bitwa pod Ignacewem.
1865. Akwarela, papier. 70 x 98 cm*

Bitwa pod Ignacewem miała miejsce 8 maja 1863 roku. Oddział Edmunda Taczanowskiego liczący 1100 żołnierzy, w tym 500 pieszych strzelców, 550 kosynierów i 50 jeźdźców oraz 3 działa starł się z połączonymi oddziałami rosyjskimi generałów Brunnera i Krasnokuckiego liczącymi około 2000 żołnierzy i 6 dział. Początkowo Polacy odparli natarcie rosyjskich kolumn, jednak Rosjanie wkrótce znaleźli przejście przez bagna i uderzyli na otwarte lewe skrzydło wojsk powstańczych, wciąż kontynuując natarcie od czoła. Po przełamaniu lewego skrzydła polskiego Rosjanie wdarli się do wsi i rozbili oddział Taczanowskiego. Polacy stracili w bitwie 160 żołnierzy.

Józef Chełmoński (1849-1914)

Polski malarz, reprezentant realizmu. Pochodził ze zubożałej szlachty mazowieckiej. W latach 1867-1872 uczył się w warszawskiej Klasie Rysunkowej i w prywatnej pracowni Wojciecha Gersona, 1872-1875 studiował w Akademii monachijskiej. W 1875 roku udał się do Paryża. Współpracował jako ilustrator z paryskim *Le Monde Illustré*. Zwiedzał Włochy, w latach 1872 i 1874-1875 odbył wycieczki na Podole i Ukrainę. W 1887 wrócił do kraju i zamieszkał w Warszawie, w 1889 kupił dworek w Kuklówce, gdzie wprowadził się i mieszkał aż do śmierci.

Malował sceny rodzajowe, ukazując z dużym autentyzmem życie wsi polskiej i ukraińskiej oraz sceny myśliwskie. W realistycznych, nastrojowych pejzażach z wielką wrażliwością odtwarzał koloryt przyrody. Rzadziej malował portrety. Był doskonałym malarzem koni, sławę przyniosły mu rozpędzone Czwórki i Trójki.

*Józef Chelmoński, Epizod z powstania 1863 roku.
1884-1885. Olej na płótnie. 45 x 81 cm*

*Józef Chelmoński, Powstańcy przed karczmą.
1885. Olej na płótnie. 64 x 125 cm*

Michał Elwiro Andriolli (1836-1893)

Rysownik, ilustrator i malarz, przedstawiciel romantyzmu. Był synem Franciszka, rzeźbiarza, osiadłego w Wilnie kapitana wojsk napoleońskich pochodzenia włoskiego. W latach 1855-1858 studiował w Moskiewskiej Szkole Malarstwa i Rzeźby oraz w Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, a od 1861 w Akademii Świętego Łukasza w Rzymie.

Andriolli brał udział w powstaniu styczniowym w oddziale Ludwika Narbutta. Po aresztowaniu w 1864 roku uciekł z więzienia i przedostał się do Londynu a następnie do

Paryża. Do kraju wrócił jako emisariusz Komitetu Emigracji Polskiej, w 1866 został aresztowany i zesłany do wiatki w środkowej Rosji. Ułaskawiony w 1871r., przyjechał do Warszawy, gdzie pracował jako ilustrator czasopism (m.in. Tygodnika Ilustrowanego) oraz utworów literackich (Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego, Orzeszkowej). Szczególnie znane są jego ilustracje do Pana Tadeusza oraz Konrada Wallenroda Adama Mickiewicza, wykonane w latach 1879–1882. Malował również obrazy, m.in. dla kościołów w Kownie. Do 1880 roku kilkakrotnie przyjeżdżał do Nałęczowa, gdzie rysował jego pejzaże.

Michał Elwiro Andriolli, Walka powstańcza.

Maksymilian Gierymski (1846-1874)

Malarz, współtwórca polskiego realistycznego malarstwa pejzażowego XIXw., przedstawiciel szkoły monachijskiej, starszy brat Aleksandra Gierymskiego. W 1862r. ukończył Gimnazjum Realne o profilu matematyczno-przyrodniczym i zapisał się do Instytutu Politechnicznego w Puławach. Równocześnie pobierał lekcje gry na fortepianie. Muzyka pozostawała jego pasją do końca życia. Jako siedemnastolatek uczestniczył w powstaniu styczniowym. W 1863r. porzucił uczelnię i wstąpił do oddziału powstańczego. W 1865 kształcił się w warszawskiej Klasie Rysunkowej. W 1867 roku otrzymał stypendium rządowe, dzięki któremu wyjechał do Monachium, gdzie wstąpił do Akademii Sztuk Pięknych. Wraz z innymi polskimi malarzami tworzył tzw. grupę monachijską. Zmarł na gruźlicę w wieku zaledwie 28 lat.

Zasadnicza część jego dorobku malarskiego powstała w ciągu niespełna 4 lat (1869-1874). Malował sceny batalistyczne i rodzajowe, sceny myśliwskie z XVIIIw., epizody z powstania styczniowego oraz nastrojowe pejzaże z Mazowsza i Podlasia. Zajmował się też ilustracją książkową. Wywarł duży wpływ na twórczość m.in. Józefa Chełmońskiego, Stanisława Witkiewicza i swego brata Aleksandra.

*Maksymilian Gierymski, Wymarsz powstańców ze wsi w 1863 roku.
Ok. 1867. Akwarela, tektura. 17,3 x 28,7 cm*

*Maksymilian Gierymski, Powstaniec z 1863 roku.
Ok. 1869. Olej na desce. 31 x 24 cm*

Maksymilian Gierymski, Patrol powstańczy – pikietą.

1872-73. Olej na płótnie. 60 x 110 cm

Tadeusz Ajdukiewicz (1852-1916)

Malarz, autor portretów, scen batalistycznych i rodzajowych. W latach 1868–1873 kształcił się w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie, a następnie w Akademiach Sztuk Pięknych: wiedeńskiej i monachijskiej (u O. Seitza i A. Wagnera) oraz w pracowni J. Brandta. Z licznych podróży przywiózł umiłowanie do tematyki orientalnej. Pracował jako malarz dworski, wykonując portrety na zamówienie. Autor bardzo wielu obrazów, w tym: Portret Władysława Eljasza, Portret Heleny Modrzejewskiej, Konstanty Branicki na polowaniu, Konie na pastwisku, Portret Andrzeja Potockiego na koniu. Malował również tematykę tatrzańską. W 1914r., u schyłku życia wstąpił do Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego.

Tadeusz Ajdukiewicz, Scena z powstania styczniowego, 1875

*Tadeusz Ajdukiewicz, Obóz powstańców w lesie
1875. Olej na płótnie. 41 x 66 cm*

Jan Rosen (1854-1936)

Jan Rosen już w dzieciństwie pobierał lekcje rysunku – w Dreźnie u Henryka Redlicha i w Warszawie u Franciszka Kostrzewskiego. Później studiował w Monachium – w Akademii Sztuk Pięknych i w prywatnej pracowni Józefa Brandta – a także w Paryżu w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Pięknych. Długo przebywał poza krajem, podróżował po Europie, mieszkał w Monachium, Paryżu i w Lozannie. W roku 1891 został nadwornym malarzem dworu petersburskiego. Powrócił do Polski w roku 1921. Malował przede wszystkim obrazy o tematyce wojskowej, sceny batalistyczne z czasów napoleońskich i powstania listopadowego oraz obrazy rodzajowe z ulubionym motywem jeźdźców i koni.

*Jan Rosen, Powstańcy z roku 1863.
1880. Olej na płótnie. 95 x 176 cm*

Władysław Malecki (1836-1900)

Malarz realista znany głównie z pejzaży. W latach 1852-1856 studiował malarstwo w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych pod kierunkiem Christiana Breslauera. W tym okresie uwieczniał krajobrazy Bawarii, Tyrolu i Alp. Po zakończeniu nauki jego obrazy nie znalazły uznania wśród ówczesnych elit. Jako tułacz i nędzaryz malował pejzaże i krajobrazy, oraz epizody z powstania styczniowego. W latach 80. XIX w. znalazł schronienie w Szydłowcu. Ówczesny burmistrz miasta zaproponował mu swój mecenat. Malecki zamieszkał w ratuszowej wieży gdzie także tworzył. Podczas życia w Szydłowcu poświęcił się utrwalaniu na płótnie nie tylko sielankowych pejzaży, ale też widoków miasta. Zmarł z głodu i wycieńczenia w 1900 roku.

*Władysław Malecki, Patrol powstańczy
1883. Olej na płótnie. 27 x 32 cm*

Stanisław Witkiewicz (1851-1915)

Malarz, architekt, pisarz i teoretyk sztuki, popularyzator stylu zakopiańskiego, ojciec Stanisława Ignacego Witkiewicza (Witkacego). Studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu (1869-1871) i Monachium (1872-1875). Po powrocie do kraju współpracował z "Wędrowcem" oraz zajmował się krytyką artystyczną tworząc jej nowoczesne podstawy.

W 1890 osiadł w Zakopanem, gdzie zafascynowany tamtejszą sztuką ludową stworzył teorię stylu zakopiańskiego projektując architekturę i wnętrza zakopiańskich willi. Za swą działalność na rzecz miasta został mianowany honorowym obywatelem Zakopanego. Autor książki „Na przełęczy” (1891), nazywanej Ewangelią Tatr, książkę w 1904 roku opatrzył nowym wstępem. Zmarł na gruźlicę 5 września 1915 w Lovranie (półwysep Istria, obecnie Chorwacja).

W malarstwie był teoretykiem realizmu, w praktyce malując przede wszystkim pejzaże tatrzańskie i sceny z powstania 1863 roku.

*Stanisław Witkiewicz, Ranny powstaniec
1881. Olej na płótnie. 59,5 x 117 cm*

*Stanisław Witkiewicz, Powstaniec zabity
1882. Olej. 42 x 63 cm*

Po klęsce - los zesłańca

Aleksander Sochaczewski, Pożegnanie z Europą, 1894.

Obraz ma znaczenie symboliczne, autor uwiecznił szereg znanych zesłańców, zesłanych w różnych zsyłkach, w tym siebie - postać stojącą przy słupie granicznym z prawej strony - mężczyzna patrzący na słupek.

Notatka o autorze dzieła znajduje się przy obrazie „Branka Polaków do armii rosyjskiej w 1863”.

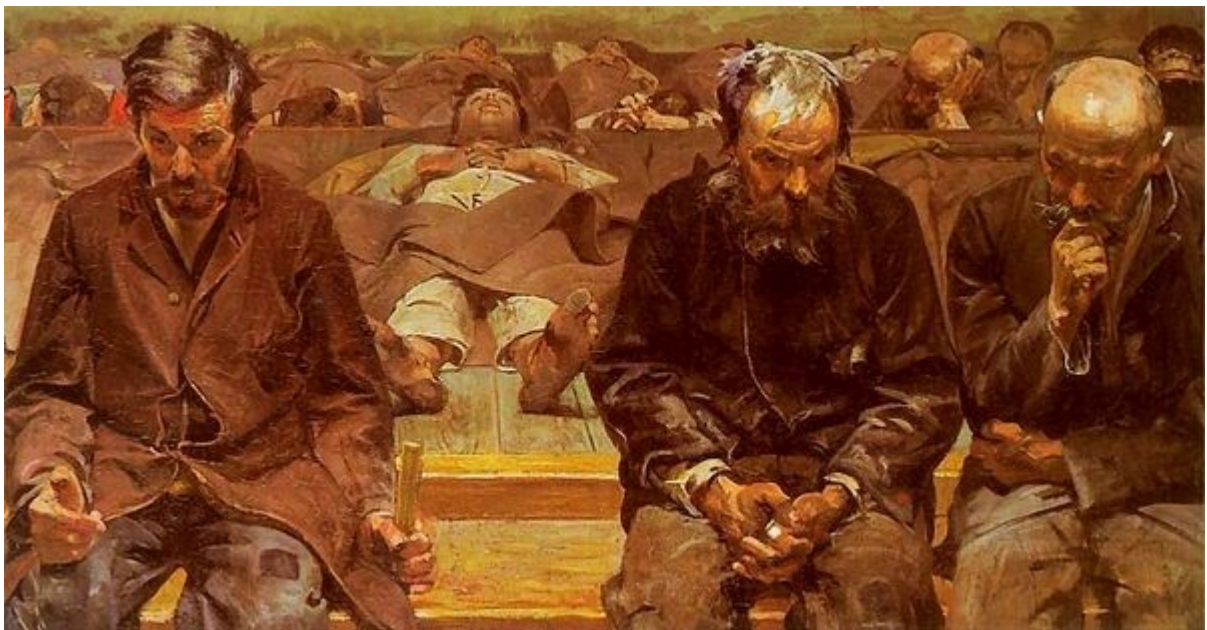
Jacek Malczewski (1854-1929)

Jeden z głównych przedstawicieli symbolizmu przełomu XIX i XX wieku oraz z głównych przedstawicieli Młodej Polski. Studiował w Krakowie w Szkole Sztuk Pięknych (m.in. u Jana Matejki) oraz w Ecole des Beaux-Arts w Paryżu. Od 1897 członek stowarzyszenia Sztuka. W latach 1897-1900 oraz 1912-21 profesor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Początkowo tworzył wiejskie sceny rodzajowe. W latach 1882-95, nawiązując do twórczości Juliusza Słowackiego i Artura Grotgera wykonał wiele realistycznych obrazów o tematyce związanej z martyrologią po powstaniu styczniowym. Około 1890 roku zwrócił się do symbolizmu, tworząc odrębny styl, łączący baśniowość i realizm, operując żywą gamą barwną o dysonansowych zestawieniach. W obrazach tych, pełnych nastroju smutku i zadumy, powracają metaforycznie ujęte treści patriotyczne i mistyczne, postaciom realnym towarzyszą często fauny, rusalki, aniołowie itp. Malował też świetne portrety, w tym liczne autoportrety, również o wymowie alegoryczno-symbolicznej, komponowane przeważnie na tle pejzażowym.

*Jacek Malczewski, Na etapie (Sybiracy)
1890. Olej na płótnie. 65 x 48 cm*

*Jacek Malczewski, Na etapie.
1890-1892. Olej na płótnie. 37 x 66 cm*

*Jacek Malczewski, Niedziela w kopalni.
1882. Olej na płótnie. 118 x 180 cm*

*Jacek Malczewski, Sybirak.
1887. Olej na tekturze. 16,5 x 39 cm*

*Jacek Malczewski, Wigilia na Syberii
1892. Olej na płótnie. 81 x 126 cm*